

Katja Mahnič

Judith Pollmann: *Memory in Early Modern Europe, 1500–1800*

Oxford: Oxford University Press, 2017, 231 strani

V knjigi *Memory in Early Modern Europe, 1500–1800* Judith Pollmann predstavlja izsledke, do katerih je pripeljal petletni raziskovalni projekt, osredotočen na spominske prakse v zgodnjem novem veku, ki ga je vodila. Kot izpostavlja v uvodnem poglavju, so se te kot raziskovalno področje pojavile sorazmerno pozno, čemur so botrovali različni vzroki, najpomembnejši med njimi pa je bil prav gotovo neukvarjanje zgodovinarjev z vizualnimi viri, materialno kulturo in literaturo. Šele ob pritegnitvi tovrstnih zgodovinskih virov se je jasno izrisala vseprisotnost najrazličnejših sredstev prenosa spomina v tem obdobju, s čimer se je odprla tudi pot za njegovo raziskovanje (str. 6). Prvi cilj njene knjige je, kot pravi, pokazati, kaj so dosedanje raziskave pokazale o spominu v zgodnjem novem veku, še posebej vzorce in trende, ki presegajo lokalne, regionalne in nacionalne okvire. Vendar pa naj bi ta služil drugemu, verjetno še pomembnejšemu cilju, namreč vzpodbuditi prepotrebno razpravo med dvema skupinama raziskovalcev – tistimi, ki se ukvarjajo s preučevanjem spominskih praks v obdobju pred letom 1800, in onimi, ki se ukvarjajo z njihovim raziskovanjem v obdobju po letu 1800 (str. 7). Razprava je toliko bolj nujna zaradi še vedno bolj ali manj ustaljenega prepričanja, da je začetek 19. stoletja prinesel bistveno spremembo v načinih, kako so Evropejci doživljali preteklost. Judith Pollmann želi prav s to knjigo pokazati, da je v tem času do nekaterih sprememb v spominskih praksah sicer res prišlo, vendar pa niso bile vse povezane z revolucijami, še manj pa so bile prežemajoče. Nasprotno, spreminjanje spominskih praks se kaže kot postopen proces, v okviru katerega nove prakse niso nadomestile starih, pač pa so se uveljavljale vzporedno z njimi (str. 2). Da bi uspešno osvetlila ta proces, avtorica obravnava najrazličnejša sredstva prenašanja spomina. Ker obravnava dolgo obdobje treh stoletij, si pri tem pomaga z izsledki številnih raziskav in objavljenimi viri (str. 15), ki jih smiselno povezuje z lastnimi.

Prvo vsebinsko poglavje Judith Pollmann nameni obravnavi osebnih in družinskih spominov (str. 18–46). V zvezi z njimi izpostavlja zlasti dva vidika: najprej njihov pomen onkraj ozkega konteksta samega avtorja – ta je bil sicer znaten, saj je bil od preteklosti v veliki meri odvisen družbeni položaj posameznika in družine, hkrati pa je bilo spominjanje pomembno tudi v religioznem okviru –, dalje pa tudi njihovo

zaznamovanost s kulturno in družbeno ustaljenimi vzorci (na primer razdelitev na posamezna življenjska obdobja, teme, kot so odločitev za mučeništvo, izkušnja religiozne konverzije). Te vzorce moramo sicer razumeti kot posledico takratnega razumevanja medsebojnega odnosa med posameznikovim fizičnim in psihološkim ustrojem oziroma osebnostnega razvoja. Avtorica v zaključku poglavja jasno izpostavi, da je odvisnost od kulturno vzpostavljenih vzorcev v okviru spominjanja značilna tudi za današnji čas. Ti ne vplivajo zgolj na naše odločitve, kaj je tisto v našem življenju, česar se je vredno spominjati, temveč mogoče celo na naše življenjske izkušnje. Edino, kot poudarja Judith Pollmann, kar se je spremenilo od zgodnjega novega veka, je število vzorcev, ki so na voljo.

V drugem poglavju avtorica obravnava ključno temo spominskih študij – občutek anahronizma (str. 47–72). V skladu s še vedno trdno zasidranim mnenjem, da naj bi bila ena od bistvenih sprememb v okviru spominskih praks, ki so se pojavile okrog leta 1800, nadomestitev sinhronega razumevanja časa, torej prepričanja, da preteklost lahko služi kot analogija za dogodke v sedanjosti, z diahronim razumevanjem, katerega bistvena premisa je uvid, da je preteklost neponovljiva, je vsakršna uporaba preteklosti v sedanjosti nujno anahronistična. Judith Pollmann na podlagi izbranih primerov jasno pokaže, da je bila analoška uporaba preteklosti v zgodnjem novem veku vezana na namen, ki naj bi mu služila – učenje o sedanjosti, ki naj bi najlažje potekalo s pomočjo iskanja vzporednic s preteklostjo –, ne pa posledica nesposobnosti razumevanja razlik med preteklostjo in sedanjostjo. Prav tako ob koncu poglavja poudari, da s prevlado diahronega razumevanja časa praksa uporabe preteklosti kot analogije za sedanjost ne preneha. Zgodovina spominskih praks torej ni linearni niz zaporednih stopenj, v okviru katerega naslednja stopnja nadomesti predhodno. Različne spominske prakse soobstajajo in vstopajo celo v medsebojne interakcije.

Judith Pollmann tretje poglavje knjige posveti razpravi o eni najsplošnejših in najpomembnejših funkcij spomina v zgodnjem novem veku, poznavanju navad, tradicij in ustaljene prakse ter njihovi uporabi (str. 73–92). Kot uvodoma poudari, preteklost ni bila zgolj primarni vir pravne avtoritete, pač pa tudi moralna norma in standard družbene legitimite. Vendar pa to, da je vrednost preteklosti veljala za nesporno, ni pomenilo, da je veljal konsenz bodisi o preteklosti bodisi o njenih implikacijah za sedanjost. Zato je bilo dokazovanje ustaljenih pravic posameznikov in skupnosti tesno vezano na prakse ohranjanja skupnostnega spomina. Te so bile sprva predvsem ustne, sčasoma pa so jih vedno bolj zamenjevale pisne. Prav s kodifikacijo navad in običajev so te počasi začele izgubljati družbeni pomen, deloma zaradi tega, ker so v pisni obliki izgubile možnost potrebnih modifikacij, vezanih na sočasne družbene spremembe, deloma pa zaradi pojava kritičnih intelektualnih orodij, ki so razgalila vprašljivost »zdravorazumske« védnosti o preteklosti. To dvojje je skupaj s prvimi stiki z drugimi

ljudstvi, ki so gojila drugačne navade, končno privedlo do spoznanja o zgodovinskem in kulturnem razvoju.

Naslednje poglavje je namenjeno obravnavi dileme, vezane na še eno ključno temo spominskih študij, namišljenih skupnosti in vloge skupnostnega spomina pri njihovem vzpostavljanju (str. 93–118). Kot poudari avtorica, naj bi bil po mnenju večine raziskovalcev, ki se ukvarjajo s spominskimi praksami po letu 1800, za to obdobje najbolj značilen prav pojav nacionalne zavesti, torej vzpostavljanje skupnostne identitete, ki je temeljila na selekcionirani in skrbno prezentirani preteklosti. Poskusi medievalistov in raziskovalcev, ki proučujejo zgodnji novi vek, da bi pokazali obstoj »nacionalne zavesti«, torej namišljenih skupnostnih identitet, vezanih na spominske prakse, precej pred 19. stoletjem, ostajajo bolj ali manj prezrti. Judith Pollmann zato na podlagi obravnave izmenjav med različnimi konteksti skupnostnega spomina pokaže, da različne oblike skupnostnega spomina ne predstavljajo posameznih stopenj v nekakšni linearni zgodovini skupnostnega spomina, marveč gre za medsebojno povezane sočasne oblike razmišljanja o skupni preteklosti. Še več, prav raziskovanje izmenjav med posameznimi oblikami skupnostnega spomina v zgodnjem novem veku šele omogoča razumevanje, kako so lahko ideje nacionalnega delovale kot retorično orodje, ne da bi pri tem uničile drugačne oblike razmišljanja o preteklosti.

V petem poglavju Judith Pollmann obravnava povezavo med miti, spominom in zgodovino (str. 119–139). Kot poudarja, so miti in legende kot pomembno orodje za strukturiranje sveta kar najtesneje povezani s spominom. Če se je v zvezi s tovrstnim spominom pred časom pojavilo prepričanje, da gre za precej drugačno, celo nasprotno obliko spomina kot v primeru zgodovine in da je slednji z nastopom moderne dobe nadomestil prvega, je ta ideja danes presežena. Mite danes razumemo kot zgolj enega od načinov razmišljanja o preteklosti, ki obstaja hkrati z drugimi, med njimi tudi zgodovino. Avtorica na podlagi obravnave izbranih primerov pokaže na proces medsebojnega učinkovanja mita in zgodovine v zgodnjem novem veku. Po eni strani so se morali miti, da so delovali kot verodostojni, vedno bolj sklicevati na zgodovinske dogodke, konkretne kraje in predmete, po drugi strani pa so zgodovinskim pripovedim obstoj pogosto omogočale mitološke prvine. Proces medsebojnega učinkovanja je bil mnogovrsten, v veliki meri odvisen od medsebojnega odnosa med mitom, spominom in zgodovino, pa tudi od posameznikov in skupin, udeleženih v njem, ter njihovega odnosa do pooblaščenih prenašalcev, ki so bili pogosto učenjaki. Vendar pa, poudarja avtorica, pri tem procesu ne gre zgolj za prenos idej v eno ali drugo smer. V kontekstu prenosa skupnostnega spomina mit in zgodovina napajata drug drugega.

Kot izpostavljajo domala vse spominske študije, spominjanje nujno in vedno predpostavlja pozabljanje. Tako se v šestem poglavju avtorica posveti tudi tej temi

(str. 140–158). Ob razmišljanju o najrazličnejših praksah načrtnega pozabljanja določenih dogodkov in njihovi uspešnosti Judith Pollmann izpostavi zlasti vprašanje, kaj so z njimi v resnici želeli doseči. Če je doseganje skupnostnega izbrisa spomina praktično nemogoče, so morali biti v ospredju drugi razlogi. Ni šlo torej za to, da ne bi poznali preteklosti, temveč bolj za to, da te védnosti o preteklosti niso uporabljali za potrebe sedanjosti. Vzpodbujanje pozabljanja na en del preteklosti je tako omogočilo uporabo drugega dela, s tem pa v obdobju, ko so bili običaji in tradicija družbeno tako pomembni, izoblikovanje nove kontinuitete med preteklostjo in sedanjostjo. To hkrati pojasnjuje, zakaj so prakse skupinskega pozabljanja z nastopom modernizma, ki je cenil predvsem novosti in spremembe, izgubile družbeno vlogo.

Zadnje vsebinsko poglavje je namenjeno temi spomina na nasilne izkušnje, na primer vojno in vojna grozodejstva (str. 159–185). Glede na splošno sprejeto idejo, da ljudje v različnih družbah emocionalne spomine izkušajo in izražajo na različne načine, bi morali raziskovalci zgodnjega novega veka pričakovati, da bodo načini, kako so se takratni ljudje spopadali s tovrstnimi spomini, drugačni kot danes. Da bi jih lahko definirali, si morajo pomagati z viri onkraj za tisti čas izredno redkih prepoznavnih »vojnih spominov«. Vendar pa njihovo skrbno preučevanje pripelje do spoznanja, da so se ljudje v zgodnjem novem veku s spomini na nasilje spopadali na zelo podoben način kot danes. Edina večja razlika med takratnim in sedanjim časom je, poudari Judith Pollmann, da imamo danes na voljo psihološko teorijo, ki pojasnjuje dolgotrajne posledice tovrstnih izkušenj. Po drugi strani pa so imeli naši predniki na voljo mehanizme, ki so jim omogočili spomine na slabe dogodke rekonceptualizirati kot nekaj, kar ima lahko vendarle tudi pozitivne posledice, kar jim je nudilo vsaj malo tolažbe. To je lahko hkrati razlog za sorazmerno maloštevilne spomine na trpljenje.

V zaključku knjige Judith Pollmann celovito povzame izsledke svoje raziskave, kot jih je predstavila v posameznih tematskih poglavjih (str. 186–197). Jasno izpostavi, da so se v obravnavanem času, torej dolgo pred obdobjem revolucij, prakse skupnostnega spominjanja precej spreminjale, tako v smislu načinov prenosa védnosti o preteklosti kot tudi njihove kompleksnosti. Bistvenega pomena za nadaljnji razvoj spominskih praks je bila tudi vse večja možnost zavračanja avtoritete preteklosti. Kot izredno pomembno – in to povsem upravičeno – poudari svojo tezo, da so se ljudje v obravnavanem obdobju zelo dobro zavedali razlik med preteklostjo in sedanjostjo, čeprav skoraj prevladujoča analoška uporaba preteklosti na prvi pogled napeljuje k drugačnemu zaključku. Na podlagi ugotovitve, da so ljudje o spremembah razmišljali in jih vrednotili na zelo različne načine, zato avtorica izpostavi kontekst uporabe preteklosti kot odločujoči dejavnik, ki je določal, na kakšen način se bo povezala s sedanjostjo. To ima pomembne posledice tudi za ustaljeno razumevanje domnevno revolucionarne spremembe spominskih praks, do katere naj bi prišlo okrog leta 1800.

Namesto spremembe, do katere naj bi prišlo v sorazmerno kratkem času, se jasno kaže, da je šlo pri uveljavljanju novih spominskih praks za dolgotrajen, postopen proces, odvisen od počasnih sprememb v sočasni kulturi, ki povrh vsega ni bil linearen.

Knjiga Judith Pollmann je s svojim širokim prostorskim in časovnim okvirom obravnavane teme – ukvarja se z obdobjem med letoma 1500 in 1800, pri čemer obravnava primere iz današnje Nizozemske, Belgije, Nemčije, Francije in Velike Britanije – dragocen prispevek k razumevanju razvoja spominskih praks ne samo v zgodnjem novem veku, pač pa z nenehnimi posegi v sedanji čas tudi v splošnem kontekstu. S pomočjo izsledkov lastnih raziskav in vključevanjem rezultatov številnih drugih raziskovalcev se osredotoča zlasti na vzroke za posamezne spominske prakse, kar ji omogoča identifikacijo tako kontinuitete v posameznih praksah kot ustrezno osvetlitev pogojev za pojav in uveljavitev novih. Ob kritični analizi obstoječih razlag razvoja spominskih praks ji ta pristop omogoči, da vzpostavi novo razumevanje njihove zgodovine, ki odstopa od ustaljene ideje linearnega razvoja, v okviru katerega starejše, mitološke oblike spomina nadomesti zgodovinski spomin. Knjiga je nujno branje za vse, ki se ukvarjajo z raziskovanjem spominskih praks v zgodnjem novem veku, koristna pa bo tudi za vse tiste, ki se ukvarjajo bodisi z zgodovino spomina na splošno ali v drugih obdobjih.